

ƏSMƏR QARAŞOVA*

**CƏFƏR CABBARLININ DRAM ƏSƏRLƏRİNDƏ
ŞƏXS ADLARININ TƏSNİFİ****XÜLASƏ**

Antroponimlər bədii əsər yaradıcılığının mühüm vasitələrindəndir. Şəxs adları onomastik tədqiqatlarda müxtəlif meyarlar əsasında təsnif olunmuşdur. Bu cür bölgüləri görkəmli ədib Cəfər Cabbarlının dram əsərlərindəki şəxs adlarına da tətbiq etmək olar.

Aid olduqları obrazın əsərdə bilavasitə iştirak edib-etməsinə görə antroponimlər aktiv və passiv antroponimlər olmaqla iki qrupa bölünür. Şəxs adlarının əsas və köməkçi şəxs adları şəklində bölgüsü də dram əsərlərinin dilinə tətbiq olunur. Adətən köməkçi adlara təxəllüs, nisbə, ləqəb, titul, rütbə kimi kateqoriyalar daxil olur. Şəxs adlarının mənşəyinə görə də iki qrupu müəyyənləşdirilir: türkmənşəli şəxs adları və alınma şəxs adları. Quruluşuna görə isə sadə, düzəltmə, mürəkkəb söz şəklində və söz birləşməsi şəklində olan şəxs adları vardır.

Məqalədə Cəfər Cabbarlının dram əsərlərində işlənmiş şəxs adları yuxarıdakı meyarlar əsasında təsnif olunmuşdur. Aparılan bölgü göstərir ki, C.Cabbarlının dramaturgiyası şəxs adlarının rəngarəng növləri ilə zəngindir.

Açar sözlər: *dramaturgiya, antroponimlər, əsas və köməkçi adlar, şəxs adlarının quruluşu, türk mənşəli şəxs adları*

Görkəmli dramaturq Cəfər Cabbarlının bədii dilinin geniş və ətraflı öyrənilməsi üçün bu əsərlərdə işlənmiş şəxs adları zəngin material verir. Bu adları daha yaxşı təhlil edə bilmək üçün qeyd etdiyimiz prinsiplər əsasında təsnif edib qruplaşdırmaq lazımdır.

Ümumiyyətlə, bədii əsərlərdə, xüsusən dram əsərlərində işlənmiş şəxs adlarının iki əsas növü var:

Dediyimiz kimi, aktiv antroponimlər bədii əsərdə birbaşa iştirak edən obrazların adlarıdır. Passiv antroponimlər isə bədii əsərdə işlənmiş müəyyən hadisələr və obrazlarla bağlı şəxslərin adları, yaxud tarixi şəxsiyyətlərin, bədii obrazların və s. adlarıdır: “Passiv antroponimlər əsərin süjetinin maraqlı qurulmasında, konfliktlərin tam açılmasında, tarixi hadisələrin aydınlaşmasında və s.-də mühüm rol oynayır, əsərdə cərəyan edən hadisələri hərtərəfli işıqlandırır” [Mikayılova: 2008, s.16].

Bədii üslubda işlənmiş passiv antroponimlər üç növə ayrılır: 1) sənətkarın müəyyən hadisələri, vəziyyəti tarixi şəxsiyyətlərin, dövlət xadimlərinin, hakimlərin, fətehlərin, şair və yazıçıların, elm xadimlərinin antroponimləri ilə əlaqələndirməsi; 2) folklorda mövcud olan antroponimlərdən istifadə etməklə müxtəlif obrazları xarakterizə etmək; 3) yalnız yazıçı təxəyyülünün məhsulu olan passiv antroponimlər [Mikayılova: 2008, s.99-100].

C.Cabbarlının dram əsərlərində işlənmiş passiv antroponimləri iki qrupa bölmək

* AMEA Nəsimi ad. Dilçilik İnstitutu, dissertant, *esmer.qarashova@mail.ru*

olar:

1. Əsərdə verilən hadisələr və obrazlarla bağlı şəxs adları. Belə adlar adətən süjetin açılmasında müəyyən rol oynayan, yaxud əsərdəki personajlarla hər hansı əlaqəsi olan şəxslərin adlarıdır, ancaq əsərdə birbaşa iştirak etmədikləri üçün, mükəllimədə olmadığı üçün personajların siyahısında verilmir. C.Cabbarlının dram əsrlərində bu cür xeyli şəxs adı işlənmişdir: *Əli Səttar* (Qurbanın öldürdüyü şəxsin adı) (“Vəfalı Səriyyə”); *axund Fərəculla, dava vəkili Kərim bəy* (“Solğun çiçəklər”); *Səməd ağa* (Rəhim xanın yanına çağırıldığı şəxs), *Əsəd xan* (əsərdə iştirak etsə də, nitqi verilməyən obraz), *Kaşan valisi Mir Heydər xan, Xorasan hakimi Həşəmüddövlə, Xivə xanı, vəliəhd Müzəffərəddin Mirzə* (“Nəsrəddin şah”); *Şeyx İdris* (Harisin dayısı, Yəmən diyarının hakimi), *Tofiq, Əhməd Rəhmi, Şeyx Saleh* (“Ulduz”); *Təhsin bəy, Mahmud paşa, Şövkət paşa, Camal bəy* (yavər), *Radiko Dmitriyev, İvanov, Əhməd bəy* (Zöhrənin atası), *Tofiq* (Zöhrənin qardaşı) (“Ədirnə fəthi”); *Böyükəğa, Aslan bəy* (Gültəkinin atası), *Rəsul* (Aydının iş yoldaşı) (“Aydın”); *Bağdad xəlifəsi Məmun, İslam xəlifəsi əmirəlmöminin Mötəsimbillah* (“Od gəlini”); *İvan, Əli bəy* (“Sevil”); *Curubbu Xudaverdi, Molla Qulamhüseyn, Tarverdi, Hacı Mürsəlqulu* (Hacı Əhmədinin atası), *Molla Sübhan, Atamoğlan, Ağadayı* (uşaq) (“Almaz”). Nümunələr göstərir ki, belə şəxs adlarına “Nəsrəddin şah”, “Ədirnə fəthi”, “Almaz” pyeslərində daha çox təsadüf olunur.

2. Tarixi şəxsiyyətlərin, bədii obrazların və s. adları. Belə şəxs adları süjetlə birbaşa bağlı olmayan, müəyyən münasibətlə xatırlanan adlardır. Bu qrupa daxil olan adların özlərini də aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

a) Tarixi şəxsiyyətlərin (hökmdarlar, sərkərdələr, dövlət xadimləri və s.) adları: *Nuşirəvani-adil, Şah Abbas* (“Nəsrəddin şah”); *Firon, Kamal paşa* (əslində, Kamil paşa, Osmanlı dövlətində sədr-əzəm olmuşdur) (“Ulduz”); *İskəndər, Neron* (“Od gəlini”); *Taqiyev, Şah Abbas* (“Sevil”); *Lenin* (“Almaz”); *Sultan Osman, Sultan Səlim* (“Ədirnə fəthi”); *Çingiz xan, Napoleon* (“Aydın”).

b) Dini şəxsiyyətlərin, din xadimlərinin adları: *ağayi-Səyid Həsəni-Mazəndərani, cənab Həməzəyi-Səlyani, ağayi-Səyid Molla Məhəmmədi-Ordubadi, ağayi Molla Hacı İbrahimi-Naxçıvani, ağayi-Hacı Səmədi-Məməğani* (“Vəfalı Səriyyə”); *həzrət İbrahim, həzrəti Süleyman, Şah Əbdüləziz* (“Nəsrəddin şah”); *İsa, Musa, Şəddad* (“Ulduz”); *Məhəmməd, Süleyman, Əyyub* (“Ədirnə fəthi”); *Məryəm oğlu, İsa, Musa, Məhəmməd* (“Od gəlini”); *Mehdi sahibəzzəman, Madonna* (“Sevil”); *Məhəmməd, həzrət Abbas* (“Almaz”); *həzrət Abbas* (“Yaşar”, “Dönüş”).

c) Yazıçıların, şairlərin, mədəniyyət və elm xadimlərinin adları: *Rafael* (“Sevil”); *Füzuli* (“Almaz”); *Edisson, Mendelejev* (“Yaşar”); *Şekspir* (“Dönüş”),

ç) Bədii ədəbiyyata aid obrazların adları: *Zöhhak, Gavə* (“Nəsrəddin şah”); *Rüstəmi-Zal* (“Almaz”); *Yaqo, Frans* (“Dönüş”),

“Dönüş” pyesində səhnəyə qoyulan tamaşadakı obrazların adları da passiv antropomim səciyyəsi daşıyır: *Əmrəstan bəy, Durna, Çinar, Şümür* (İmam Hüseynin qatili), *Lalə* (“Dönüş”).

Aktiv şəxs adları da tarixi şəxsiyyətlərin adlarını ifadə edir. Bu cəhət tarixi pyeslərlə bağlı xüsusiyyətdir: *Nəsrəddin şah* (“Nəsrəddin şah”), *Ənvər* (“Ulduz”, “Ədirnə fəthi”), *Kamil paşa*, *Nazim paşa* (“Ədirnə fəthi”) və s.

Bədii əsərlərdə işlənmiş şəxs adlarını əsas və köməkçi olmaqla da iki qrupa ayırmaq olar. **Əsas şəxs adları** Cəfər Cabbarlının əsərlərində geniş yayılmışdır. Köməkçi şəxs adları maraqlı olduğu üçün burada daha çox onlardan bəhs edəcəyik.

Köməkçi adlar bir neçə qrupa bölünür: 1. Ləqəblər; 2. Titullar; 3. Dini rütbələr; 4. Təxəllüs və nisbələr.

Ləqəblər bədii əsərlərin dilində geniş yayılmışdır. Cəfər Cabbarlının dram əsərlərində işlənmiş ləqəblər bunlardır: *dilsiz Süleyman* (“Nəsrəddin şah”); *Qərənfil* (Gültəkin) (“Aydın”); *Babək*, *Odlar gəlini* (“Od gəlini”); *Edilya* (Dilbər), *Alik* (Əli bəy) (“Sevil”); *Curubbu Xudaverdi* (“Almaz”); *Tokay* (Toğrul), *Şindi Həsən* (“Yaşar”); *güzgü Zaman* (“Dönüş”). Ləqəbdən bəzən ayrıca, bəzən də şəxsin əsas adı ilə birlikdə istifadə olunmuşdur.

Ləqəblərin bir qismi şəxsin əsl adının fonetik dəyişməsi nəticəsində formalaşmışdır: *Edilya* (Dilbər), *Alik* (Əli bəy) (“Sevil”); *Tokay* (Toğrul) (“Yaşar”). Obrazın müxtəlif zahiri və daxili xüsusiyyətlərini əks etdirən ləqəblər də var: *dilsiz Süleyman* (“Nəsrəddin şah”); *Curubbu Xudaverdi* (“Almaz”); *Şindi Həsən* (“Yaşar”); *güzgü Zaman* (“Dönüş”).

Köməkçi adlar kateqoriyasına daxil olub, insanlara verilən adlardan biri də **titullardır**. “Titul” termini latın mənşəli söz olub, mənası “rütbə, fəxri ad” deməkdir [Mikayılova: 2008, s.128].

C.Cabbarlının pyeslərində işlənmiş titulları əsas addan əvvəl və sonra gəlməsinə görə üç qrupa ayırmaq olar:

1. Əsas addan əvvəl gələn titullar: *Mirzə Rza Kirmani*, *Mirzə Saleh*, *Şah Əbdüləzim*, *Şah Abbas* (“Nəsrəddin şah”); *Sultan Osman*, *Sultan Səlim* (“Ədirnə fəthi”); *Mirzə Səməndər* (“Almaz”); *Mirzə Camal* (“Dönüş”).

2. Əsas addan sonra gələn titullar: *Nəsrəddin şah*, *Rəhim xan*, *Cavad xan*, *Məhəmməd xan*, *vəliəhd Müzəffərəddin Mirzə* (“Nəsrəddin şah”); *İzzət paşa* (“Ulduz”); *Şükri paşa*, *Kamil paşa*, *Nazim paşa*, *Nəməzi Muxtar paşa*, *Mustafa paşa* ~ *Mustafa kapitan* (“Ədirnə fəthi”).

3. Titulların adın hər iki tərəfində işlənməsi: *Mirzə Sadıq xan*, *Mirzə Təqi xan*, *Mirzə Ağa xan*, *Mirzə Mülküm xan*, *Mirzə Ələsgər xan* (“Nəsrəddin şah”).

Dini rütbələr əsasən əsas addan əvvəl işlənir: *Molla Möhsün* (“Vəfalı Səriyyə”); *axund Fərəculla* (“Solğun çiçəklər”); *Molla Sübhan* (“Nəsrəddin şah”); *Molla Hacıbaba* (“Ədirnə fəthi”); *Kərbəlayı Fatmansa*, *Hacı Əhməd*, *Kərbəlayı Balarza* (“Almaz”); *Molla Rəhman* (“Dönüş”).

Təxəllüs və nisbələr əsasən əsas addan sonra gəlir: *ağayi-Səyid Həsəni-Mazəndərani*, *cənab-Həmzəyi-Səlyani*, *ağayi-Səyid Molla Məhəmmədi-Ordubadi*, *ağayi Molla Hacı İbrahimi-Naxçıvani*, *ağayi Hacı Səmədi-Məməğani* (“Vəfalı Səriyyə”); *Mirzə Rza Kirmani*, *Cəmaləddin Əfğani*, *Nəsrəddin şah Qacar* (“Nəsrəddin şah”);

Qüdrət Arslan, Hikmət Kamal, Fikrət Kamal, Kamal Fikri, Arif Hikmət, Ötgün Zamanbəyli (“Dönüş”). *Biləgənli Elxan* (“Od gəlini”) nümunəsində isə nisbənün əsas addan əvvəl işləndiyini görürük.

Bəzi obrazların əsl adları verilmir, yalnız köməkçi adlarla təqdim olunurlar: *Axund, Pristav* (“Vəfalı Səriyyə”); *Hacı* (Saranın mərhum atası) (“Solğun çiçəklər”); *Birinci şikayətçi, İkinci şikayətçi, Fərraş, kəndlilər, Nəcəf müctəhidi* (“Nəsrəddin şah”); *Zabit, Ərəb, Yavər* (“Ulduz”); *Şeyxül-İslam, Yavər, Zabit, Birinci nazir, İkinci nazir* (“Ədirnə fəthi”); *Elçi, Məryəm oğlu, Bizans hökmdarı, Şirvan şahriyarı* (“Od gəlini”); *Prokuror* (“Almaz”); *Müdafiəçi* (“Yaşar”). Z. Abbasova əsas şəxs adının işlənməməsi ilə bağlı yazır: “Bizim fikrimizcə, belə adlar obrazları bir növ kiçiltmək, dəyərsizləşdirmək məqsədi daşıyır” [Abbasova: 2016, s.19].

C.Hüseynova görkəmli yazıçı M.Hüseynin əsərlərində işlətdiyi şəxs adlarını leksik-semantik xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır: 1. Apelyativi gözəllik və zəriflik anlayışı ifadə edən sözlərin xüsusişməsi ilə əmələ gələn şəxs adları; 2. İnsanlara xas mənəvi keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan apelyativlərin xüsusişməsi nəticəsində yaranan şəxs adları; 3. Zoonimlərin xüsusişməsi nəticəsində yaranan şəxs adları; 4. Fitonimlərdən yaranan şəxs adları. 5. Titul bildirən xan, bəy, şah, ağa, xanım, xatun və s. arxaik elementlərin fəal iştirakı ilə yaranan şəxs adları; 6. İslam dini ilə əlaqədar yaranan ərəb mənşəli şəxs adları [Hüseynova: 2017, s.16].

Bu bölgünü Cəfər Cabbarlının əsərlərinə də tətbiq etmək olar: 1. *Hüsniyyə* (“Vəfalı Səriyyə”); *Dilbər* (“Sevil”); 2. *Yaxşı* (“Almaz”); *Ötgün* (“Dönüş”); 3. *Turac, Arslan, Tutu* (“Dönüş”); 4. *Lalə* (“Dönüş”); 5. *Böyükxanım, Balaxan, Böyükağa* (“Aydın”); *Xanımnaz, Gülxanım* (“Almaz”); *Zamanbəyli* (“Dönüş”); 6. *Hacıbaba* (“Ədirnə fəthi”); *Pirqulu* (“Aydın”); *Allahverdi, Ocaqqulu* (“Almaz”); *Xudayar* (“Dönüş”).

C.Cabbarlı göy cisimlərinin adları ilə bağlı antroponimlərdən də istifadə etmişdir: *Ulduz* (“Ulduz”); *Zöhrə* (“Ədirnə fəthi”); *Qəmər, Xurşid* (“Dönüş”). Bəzi antroponimlərin əsasında isə qiymətli daş adları durur: *İnci* (“Ədirnə fəthi”); *Almaz* (“Almaz”); *Yaqut* (“Yaşar”).

Antroponimlərin semantik cəhətdən aşağıdakı kimi təsnifi də mümkündür: 1. Azərbaycanın görkəmli ziyalılarının, mədəniyyət xadimlərinin, tarixi şəxsiyyətlərin adları; 2. Sadə xalq nümayəndələrinin adları; 3. Hakim sinfinin nümayəndələrinin adları; 4. Din xadimlərinin adları; 5. İnciləşən gənclərin nümayəndələrinin adları [Hüseynova H.: 2017, s.85-86]. Qeyd edək ki, bunu semantik bölgü adlandırmaq çətinidir. Fikrimizcə, bu təsnif antroponimlərin semantik mənası yox, onların ifadə etdiyi şəxslərin aid olduğu ictimai təbəqələr əsasında aparılmışdır. Semantik bölgüdə isə antroponimlərin daxili mənasını əsas götürmək daha yaxşı olardı.

Antroponimləri mənşəyinə görə iki əsas qrupa bölmək olar:

1. Türkmənşəli şəxs adları: *Ulduz* (“Ulduz”); *İnci* (“Ədirnə fəthi”); *Aydın, Böyükxanım, Balaxan, Pirqulu* (“Aydın”); *Elxan, Solmaz, Altınbay, Turğut, Qorxmaz, Dönməz, Toğrul, Altay, İldırım, Sönməz, Yanardağ, Oddamdı* (“Od gəlini”); *Sevil,*

Balaş, Güliş, Atakişi, Babakişi, Gündüz (“Sevil”); *Almaz, Yaxşı, Sürmə, Baloğlan, Temurtaş* (“Almaz”); *Yaşar, Toğrul* (“Yaşar”); *Gülər, Ötgün, Daşdəmir, Arslan* (“Dönüş”).

Türkmənşəli şəxs adlarından istifadə C.Cabbarlının yaradıcılığının ilk dövrlərində zəif olmuş, sonralar genişlənməmişdir.

2. Alınma şəxs adları:

a) ərəb mənşəli şəxs adları: *Səriyyə, Hüsniyyə, Məhərrəm, Camal, Həmzə, Qurban* (“Vəfali Səriyyə”); *Əbdül* (“Solğun çiçəklər”); *Nadir, Mehdi, Həsən, Həsəmsəltənə, Sitarə, Salman* (“Nəsrəddin şah”); *Ramiz, Xalid, Haris, Ədbürrəhman, Şəmsə, Şüeyb, Sənusi, Ənvər* (“Ulduz”); *Rüfət, Xalid, Ənvər, Zöhrə, Kamal, Qalib, Ziya, Həsən* (“Ədirnə fəthi”); *Dövlət, Səlim, İlyas, Qurban* (“Aydın”); *Rəbi, Əbu Ubeyd* (“Od gəlini”); *Fuad, Şərif, Aftil, Camal, İbad* (“Almaz”); *Yaqut, Həsən, Səfər, Niyaz, Türbət, Nüsrət* (“Yaşar”); *Zaman, Əmrulla, İlyas, Şövqi, Qəmər, Münəvvər, Əlabbas, Əbdül, Əlimuxtar* (“Dönüş”).

b) fars mənşəli şəxs adları: *Çimnaz, Rüstəm* (“Vəfali Səriyyə”); *Bəhram, Sara, Pəri* (“Solğun çiçəklər”); *Gülzar, Fərhad, Kazım* (“Nəsrəddin şah”); *Novruz* (“Aydın”); *Gülgün* (“Od gəlini”); *Dilbər, Tafta* (“Sevil”); *Nigar* (“Yaşar”); *Xurşid, Gülsabah* (“Dönüş”).

c) rus mənşəli şəxs adları: *Susanna* (“Aydın”); *İvan* (“Sevil”); *Tanya Sviridova, Aleksandr Vasilyeviç Belokurov, İvan Qriqoryeviç İvanov, Vasilyev, Medvedyev* (“Yaşar”); *Staroverov* (“Dönüş”).

ç) Avropa mənşəli şəxs adları: *Cinner* (“Ulduz”); *Dmitri, Vasili* (“Ədirnə fəthi”).

C.Cabbarlının dram əsərlərində işlənmiş şəxs adlarını quruluşuna görə 4 qrupa bölmək olar:

1. Sadə antroponimlər: *Səriyyə, Məhərrəm, Camal, Həmzə, Qurban, Çimnaz, Rüstəm* (“Vəfali Səriyyə”); *Bəhram, Sara, Pəri, Əbdül* (“Solğun çiçəklər”); *Nadir, Sitarə, Fərhad, Məmiş, Kazım, Mehdi, İbiş, Həsən, Qulam, Salman* (“Nəsrəddin şah”); *Ramiz, Ulduz, Xalid, Haris, Şəmsə, Şüeyb, Sənusi, Ənvər, Cinner* (“Ulduz”); *İnci, Rüfət, Xalid, Ənvər, Zöhrə, Kamal, Qalib, Ziya, Həsən* (“Ədirnə fəthi”); *Aydın, Surxay, Susanna, Səlim, Qulam, Qurban, İlyas* (“Aydın”); *Turğut, Toğrul, Altay, İldırım, Aqşin, Rəbi* (“Od gəlini”); *Dilbər, Tafta* (“Sevil”); *Almaz, Yaxşı, Fuad, Camal, Barat, Aftil, Şərif, İbad* (“Almaz”); *Toğrul, Tanya, Niyaz, Yaqut, Nigar, Nüsrət, Türbət, Həsən, Səfər* (“Yaşar”); *Zaman, Sapan, İlyas, Xurşid, Asya, Bayram, Qəmər, Turac, Münəvvər, Tutu, Əbdül* (“Dönüş”).

2. Düzəltmə antroponimlər: *Hüsniyyə* (“Vəfali Səriyyə”); *Solmaz, Qorxmaz, Dönməz, Sönməz, Gülgün* (“Od gəlini”); *Sevil, Güliş, Balaş* (“Sevil”); *Sürmə* (“Almaz”); *Yaşar, Belokurov, İvanov, Vasilyev, Medvedyev* (“Yaşar”); *Şövqi, Ötgün, Gülər, Statoverov* (“Dönüş”).

3. Mürəkkəb antroponimlər: *Gülnisə* (“Solğun çiçəklər”); *Hacıbaba* (“Ədirnə fəthi”); *Gültəkin, Böyükxanım, Balaxan, Pirqulu, Böyükağa* (“Aydın”); *Oddamdi, Yanardağ, Elxan, Altunbay* (“Od gəlini”); *Atakişi, Babakişi, Məmmədli, Əbdüləli*

(“Sevil”); *Gülverdi, Allahverdi, Ocaqqulu, Fatmansa, Baloğlan, Xanımnaz, Temurtaş, Gülxanım, Balarza* (“Almaz”); *İmamyar, Əmirqulu, Şərəbanı, Mirsəqulu, Əliverdi* (“Yaşar”); *Gülsabah, Əlimurad, Əlimuxtar, Xosməmməd, Əlabbas, Daşdəmir, Xudayar, Zamanbəyli* (“Dönüş”).

4. Söz birləşməsi (daha çox I növ təyini söz birləşməsi) formasında olan antroponimlər: *Molla Möhsün* (“Vəfəli Səriyyə”); *axund Fərəculla* (“Solğun çiçəklər”); *Mirzə Rza Kirmani, Nəsrəddin şah, Rəhim xan, Cavad xan, Məhəmməd xan, Mirzə Saleh, Mirzə Sadiq xan, Mirzə Təqi xan, Mirzə Ağa xan, Cəmaləddin Əfğanı, Mirzə Mülkün xan, Molla Sübhan, Mirzə Ələsgər xan* (“Nəsrəddin şah”); *İzzət paşa* (“Ulduz”); *Şükri paşa, Kamil paşa, Nazim paşa, Nəməzi Muxtar paşa, Mustafə paşa, Molla Sübhan, Molla Hacıbabə, Məhəmməd Əmin* (“Ədirnə fəthi”); *Əbu Ubeyd* (“Od gəlini”); *Mirzə Səməndər* (“Almaz”); *Aleksandr Vasilyeviç Belokurov, İvan Qriqoryeviç İvanov* (“Yaşar”); *Arif Hikmət, Mirzə Camal, Qüdrət Arslan, Molla Rəhman, Hikmət Kamal, Fikrət Kamal, Kamal Fikri, Arif Hikmət, Ötgün Zamanbəyli* (“Dönüş”).

Bədi əsərlərdəki mürəkkəb şəxs adlarını yaranma üsullarına görə aşağıdakı kimi də [Hüseynova: 2017, s.16] qruplaşdırmaq olar:

a) Mürəkkəb apelyativlərin şəxs adına çevrilməsi: *Gülnisə* (“Solğun çiçəklər”); *Hacıbabə* (“Ədirnə fəthi”); *Gültəkin, Böyükxanım, Balaxan, Pirqulu, Böyükəgə* (“Aydın”); *Yanardağ, Elxan, Altunbay* (“Od gəlini”); *Atakişi, Babakişi* (“Sevil”); *Ocaqqulu, Baloğlan, Xanımnaz, Temurtaş, Gülxanım, Balarza* (“Almaz”); *İmamyar, Əmirqulu, Şərəbanı, Mirsəqulu* (“Yaşar”); *Gülsabah, Daşdəmir, Xudayar* (“Dönüş”).

b) İki əsl adın birləşməsi ilə mürəkkəb şəxs adının yaranması: *Məmmədəli bəy* (Məmməd + Əli), *Əbdüləli bəy* (Əbdül + Əli) (“Sevil”); *Fatmansa* (Fatma + Nisə) (“Almaz”); *Əlimurad* (Əli + Murad), *Əlimuxtar* (Əli + Muxtar), *Əlabbas* (Əli + Abbas) (“Dönüş”).

c) Müxtəsər cümlənin şəxs adına çevrilməsi: *Oddamdı* (“Od gəlini”); *Gülverdi, Allahverdi* (“Almaz”); *Əliverdi* (“Yaşar”).

Antroponimləri nitq hissələri baxımından da [Abbasova: 2016, s.16] təsnif etmək olar.

1. İsimdən yaranmış şəxs adları: *Məhərrəm, Camal, Qurban* (“Vəfəli Səriyyə”); *Pəri* (“Solğun çiçəklər”); *Ulduz* (“Ulduz”); *İnci, Zöhrə, Kamal, Ziya* (“Ədirnə fəthi”); *Qurban* (“Aydın”); *Altay, İldırım* (“Od gəlini”); *Gülüş, Tafta, Gündüz* (“Sevil”); *Almaz, Camal, Sürmə* (“Almaz”); *Niyaz, Yaqut, Nigar, Nüsrət, Türbət, Səfər* (“Yaşar”); *Zaman, Xurşid, Asya, Bayram, Qəmər, Turac, Tutu* (“Dönüş”).

2. Sifətdən düzələnər: *Nadir* (“Nəsrəddin şah”); *Qalib* (“Ədirnə fəthi”); *Aydın, Səlim* (“Aydın”); *Solmaz, Qorxmaz, Dönməz, Sönməz, Gülgün* (“Od gəlini”); *Dilbər* (“Sevil”); *Yaxşı* (“Almaz”); *Yaşar* (“Yaşar”); *Münəvvər, Ötgün, Gülər* (“Dönüş”).

3. Feildən yaranmış şəxs adları: *Sevil* (“Sevil”).

Analitik üsulla yaranan onomastik vahidlər iki quruluşda müşahidə olunur:

1. sırf sintaktik qaydada ad yaratma. 2. sintaktik-morfoloji qaydada ad yaratma:

köklərin birləşməsi + şəkilçilər [Abbasova: 2016, s.16].

1. Kök + kök: *Gülnisə* (“Solğun çiçəklər”); *Hacıbaba* (“Ədirnə fəthi”); *Gültəkin*, *Böyükxanım*, *Balaxan*, *Böyükağa* (“Aydın”); *Elxan*, *Altunbay* (“Od gəlini”); *Məmmədali*, *Əbdüləli*, *Atakişi*, *Babakişi* (“Sevil”); *Xanımnaz*, *Balarza*, *Gülxanım*, *Temurtaş*, *Fatmansa* (“Almaz”); *İmamyar*, *Şərəbanı* (“Yaşar”); *Xosməmməd*, *Əlabbas*, *Əlimurad*, *Əlimuxtar*, *Gülsabah*, *Daşdəmir*, *Xudayar* (“Dönüş”).

2. Kök + şəkilçi + kök: *Yanardağ* (“Od gəlini”).

3. Kök + kök + şəkilçi: *Pirqulu* (“Aydın”); *Oddamdı* (“Od gəlini”); *Ocaqqulu*, *Gülverdi*, *Allahverdi* (“Almaz”); *Əmirqulu*, *Mirsəqulu*, *Əliverdi* (“Yaşar”).

Belə şəxs adlarını nitq hissələrinə görə də qruplaşdırmaq mümkündür:

1. İsim + isim: *Gülnisə* (“Solğun çiçəklər”); *Hacıbaba* (“Ədirnə fəthi”); *Pirqulu* (“Aydın”); *Elxan* (“Od gəlini”); *Atakişi*, *Babakişi*, *Məmmədali*, *Əbdüləli* (“Sevil”); *Ocaqqulu*, *Balarza*, *Temurtaş*, *Xanımnaz* (“Almaz”); *İmamyar*, *Əmirqulu*, *Şərəbanı*, *Mirsəqulu* (“Yaşar”); *Əlabbas*, *Əlimurad*, *Əlimuxtar*, *Gülsabah*, *Daşdəmir*, *Xudayar* (“Dönüş”).

2. Sifət + isim: *Böyükxanım*, *Balaxan*, *Böyükağa* (“Aydın”); *Yanardağ*, *Altunbay* (“Od gəlini”).

3. İsim + feil: *Oddamdı* (“Od gəlini”); *Gülverdi*, *Allahverdi* (“Almaz”); *Əliverdi* (“Yaşar”).

C.Cabbarlının dram əsərlərində qısaltma yolu ilə yaranmış adlar da müşahidə olunur: *Məmiş*, *İbiş* (“Nəsrəddin şah”). Bunların yaranma üsulları dilçilikdə müxtəlif fikirlərin ortaya çıxmasına səbəb olur. Müasir dövrdə kiçiltmə, əzizləmə hesabına yaranmış və rəsmiləşmiş yüzlərcə şəxs adları var. “Bu adları işlədərkən onların kiçiltmə və əzizləmə mənasını yada salmır, antroponimik hadisəni fakt kimi qəbul edirik. Buna görə də adların kiçiltmə və əzizləmə mənasını ifadə etməsini şəxs adlarının yaranma üsulları və ya məzmun qrupları kimi öyrənməyi məqsədəuyğun sayırıq” [Hüseynova: 2017, s.16].

Cəfər Cabbarlının dram əsərlərində paralel şəkildə yaradılmış şəxs adları da vardır. Bu qəbildən olan şəxs adları oxşar obrazları adlandırmaq üçün işlənmişdir: *Atakişi*, *Babakişi* (“Sevil”); *Gülverdi*, *Allahverdi* (“Almaz”); *Əmirqulu*, *Mirsəqulu* (“Yaşar”); *Əlimurad*, *Əlimuxtar* (“Dönüş”).

Yazılı ədəbiyyatda sənətkarlar adlardan iki istiqamətdə istifadə edirlər:

1. Xalq tərəfindən yaranan dövlət sənədlərində əks olunan real onomastik vahidlər;

2. Ancaq yazıçının öz yaradıcılığının məhsulu olan poetik onomastik vahidlər [Abbasova: 2016, s.11].

Cəfər Cabbarlının dram əsərlərində özünün yaratdığı şəxs adları da müşahidə olunur: *Oddamdı*, *Yanardağ*, *Altunbay*, *Solmaz*, *Qorxmaz*, *Dönməz*, *Sönməz* (“Od gəlini”); *Sevil*, *Balaş*, *Gülüş* (“Sevil”); *Yaxşı*, *Sürmə*, *Temurtaş* (“Almaz”); *Ötgün*, *Gülər*, *Gülsabah*, *Xosməmməd* (“Dönüş”).

Yuxarıda verilmiş nümunələr də göstərir ki, Cəfər Cabbarlının dram əsərlərinin dili şəxs adları ilə zəngindir. Məqalədə C.Cabbarlının dram əsərlərində işlənmiş şəxs adlarını müxtəlif xüsusiyyətlərə görə qruplaşdırmalı olduq: əsas və köməkçi adlar olmasına görə, aid olduğu obrazın əsərdə birbaşa iştirak edib-etməməsinə görə, mənşəyinə görə, quruluşuna görə və s. Nəzərdən keçirilən əsərlərdə aktiv antroponimlərlə yanaşı, passiv antroponimlərdən də geniş istifadə olunduğunu, ləqəblər, titullar, dini rütbələr və s. köməkçi adların obrazların səciyyəsinə daha dəqiq vermək üçün işləndiyini, C.Cabbarlının yaradıcılığının xüsusən sonrakı dövrlərində türk mənşəli şəxs adlarından istifadənin genişləndiyini, dramaturqun özünün yaratdığı şəxs adlarından da istifadə etdiyini müşahidə etdik.

ƏDƏBİYYAT

1.Abbasova Zemfira. Elçin Əfəndiyevin əsərlərində onomastik vahidlərin linqvistik xüsusiyyətləri. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2016, 28 s.

2.Cabbarlı Cəfər. Əsərləri. 4 cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.

3.Cabbarlı Cəfər. Əsərləri. 4 cildə. III cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005.

4.Hüseynova Ceyhunə. Mehdi Hüseynin romanlarında antroponim və toponimlərin linqvistik xüsusiyyətləri. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2017, 28 s.

5.Hüseynova Həcər. Bədii əsərlərdə onomastik vahidlərin rolu. Bakı: ADPU-nun nəşriyyatı, 2017, 190 s.

6.Quliyeva Zülfüyyə. Cəlil Məmmədquluzadənin bədii əsərlərində şəxs və yer adlarının üslubi xüsusiyyətləri. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2017, 30 s.

7.Mikayılova Əzizə. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. (XIX əsrin ikinci yarısında yaranmış nəsr əsərlərinin materialları əsasında linqvistik tədqiqat). «Memar Nəşriyyat–Poliqrafiya» MMC, Bakı, 2008, 302 s.

8.Paşayev Aydın, Bəşirova Alimə. Azərbaycan şəxs adlarının izahlı lüğəti. Bakı: Mütərcim, 2011, 340 s.

Esmer GARASHOVA

CLASSIFICATION OF PERSONAL NAMES IN JAFAR JABBARLI'S PLAYS

SUMMARY

Anthroponyms are among the units that play an important role in creation of every literary work. Personal names have been classified with variety of methods in onomastic researches. These classifications can be applied to the personal names in Jafar Jabbarli's plays.

Anthroponyms are divided into to groups including active and passive anthroponyms according to the direct participation of the person that they denote in the work. Classification of personal names as main and auxiliary personal names is also applied to the language of plays. In this case, the catego-

ries of pseudonym, nickname, title and rank are included into auxiliary personal names. Two groups of personal names are determined according to their origin, i.e. personal names of Turkic origin and personal names borrowed from another language. For their structure, personal names as simple, derivative and compound words, and as phrases can be shown.

In the article, the personal names used in Jafar Jabbarli's plays has been classified according to the criteria given above. The classification shows that J. Jabbarli's plays are rich in various kinds of personal names.

Keywords: *dramaturgy, anthroponyms, main and auxiliary names, structure of personal names, personal names of Turkic origin*

Эсмэр ГАРАШОВА

КЛАССИФИКАЦИЯ ЛИЧНЫХ ИМЕН В ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЖАФАРА ДЖАББАРЛЫ

РЕЗЮМЕ

Антропонимы относятся к единицам, играющим важную роль в создании любого художественного произведения. В ономастических исследованиях личные имена классифицировались по различным критериям. Эти классификации могут быть применены к личным именам в пьесах видного литератора Джафара Джаббарлы.

В зависимости от непосредственного участия – неучастия образа, в произведении антропонимы делятся на две – активные и пассивные. Классификация личных имен на основные и вспомогательные также применяется к языку драматических произведений. Обычно во вспомогательные имена включаются категории псевдонима, прозвища, титула, чина. По происхождению выявляются две группы личных имен: личные имена тюркского происхождения и заимствованные личные имена. По своей структуре личные имена могут быть в виде простых, производных, сложных слов, и в виде словосочетаний.

В статье личные имена, использованные в драматических произведениях Джафара Джаббарлы, классифицированы в соответствии с указанными выше критериями. Классификация показывает, что драматургия Дж. Джаббарлы богата разного рода личными именами.

Ключевые слова: *драматургия, антропонимы, основные и вспомогательные имена, структура личных имен, личные имена тюркского происхождения*